

CONSIDERAȚII ASUPRA UNEI CATEGORII DE OPAIȚE DESCOPERITE ÎN SECTORUL V AL CETĂȚII CAPIDAVA

ZIZI COVACEF, EMILIA CORBU

Opațiile, ca obiecte de maximă utilizare și circulație, s-au bucurat de o atenție deosebită din partea cercetătorilor, fiind cuprinse în cata-loage¹ sau prezentate în rapoartele de săpătură, contribuind — alături de celelalte materiale arheologice — la datarea siturilor, la relevarea contactelor culturale și economice². Fiecare nouă descoperire îmbogă-țește tipologiile stabilite în cataloagele de opaițe, nu numai numeric ci, adesea, cu variante la tipuri cunoscute sau chiar cu tipuri noi.

¹ Primele cataloage au apărut încă de la sfârșitul sec. XVIII și s-au înmulțit pe măsură ce a crescut numărul descoperirilor. *Le lucerne ed i candelabri d'Erco-lane e contorni*, în *Antichità di Ercolano*, VIII, 1792; F. Di Avolio, *Sopra alcune lucerne cristiane che si conservano nel museo di Siracusa*, Palermo, 1838; J. Toutain, *Lucerna*, în *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, Paris, 1904; H.B. Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in British Museum*, London, 1914; S. Loescheke, *Lampen au Vindonissa. Ein Beitrag zur Geschichte von Vindonissa und des antiken Beleuchtungswesen*, Zürich, 1919; W. Deonna, *L'orna-mentation des lampes romaines*, în *RA*, XXVI, 1927; O. Broneer, *Terracotta Lamps. Corinth*, vol. IV, part II, Cambridge, 1930; D. Ivanyi, *Die Pannonischen Lampen*, Budapest, 1935; Heinz Menzel, *Antike Lampen im Römisch-Germanischen Zen-tralmuseum zu Mainz*, Mainz, 1954; M.L. Bernhard, *Lampki Starożytne*, Warszawa, 1955; R.H. Howland, *Greek Lamps and their Survivals*, în *The Athenian Agora*, IV, Princeton, 1958; C. Grandjouan, *Terracotas and Plastic Lamps of the Roman Period*, în *The Athenian Agora*, VI, Princeton, 1960; J. Perlswight, *Lamps of the Roman Period*, în *The Athenian Agora*, VII, Princeton, 1961; C.I. Băluță, *Opațiile romane de la Apulum*, în *Apulum*, 4 (1961), p. 189—218; Idem în *Apulum*, 5 (1966), p. 277—295; C. Iconomu, *Opație greco-romane*, Constanța, 1967 etc.

² Din bogata bibliografie cităm doar câteva lucrări: V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, II, 1 în *ARMSI*, 36, 1913—1914, pl. XXIX, fig. 2/3; pl. XXXI, fig. 1/20; pl. XXX, fig. 2/2; pl. XXX, fig. 1/3; *ARMSI*, 37, 1914—1915, p. 284, nr. 2, pl. VI, fig. 3; D. Tudor, *Sucidava III*, în *Dacia*, 11—12, 1945—1947, p. 168, nr. 7, fig. 20/5; idem, *Sucidava IV*, în *Materiale*, 1, 1957, p. 712; M. Irimia, în *Pontice*, 1, 1968, p. 400; C. Scorpan, în *Pontica*, 11, 1978; Ioana Bogdan Cătănciu, Alexandru Barnea în *Tropaeum Traiani. I. Cetatea*, București, 1979; Karen D. Vitelli, *The Lamps*, în *Yassi Ada*, I, Texas, AM University Press, 1982, p. 189—201 etc.

Avînd în vedere că pentru perioada romano-bizantină opaițele erau lucrate în tipar³ și, prin urmare, un anumit ornament de pe corp sau de pe ansă poate determina întregul, ne-am propus să prezentăm o serie de anse de opaițe descoperite în sectorul V al cetății Capidava, în campania din 1992 și care, prin decorul lor ne permit nu doar depistarea tipului general căruia îi aparțin, ci și stabilirea unei diviziuni tipologice. Subliniem că prezentarea de față constituie o introducere la un studiu mai amplu care va cuprinde toate opaițele descoperite în același sector în campaniile anterioare, precum și cele descoperite în alte sectoare ale cetății.

Pentru analiza propusă am luat în discuție 23 de piese (anse de opaițe și opaițe fragmentare), deosebit de sugestive prin decor.

Toate sînt lucrate în tipar și sînt de dimensiuni mijlocii. Pentru anse predomină forma triunghiulară. Sînt datate în a doua jumătate a secolului V — începutul secolului VI, pe baza stratigrafiei sectorului și a celorlalte materiale descoperite aici⁴. În general, opaițele purtînd anse figurate au fost datate în secolul VI d.Ch.⁵

În funcție de ornamentul anselor pe care le-am luat în discuție, au fost precizate mai multe tipuri de decor: fitomorf, geometric, cu semnul crucii, antropomorf și zoomorf. Fiecare dintre aceste tipuri însă prezintă variante.

I. *Decor fitomorf*. Cele șapte exemplare ce se înscriu acestui tip desemnează patru variante.

1. Prima variantă, pentru care avem trei exemplare (fig. 1/1, 2, 3), constituie o prezentare stilizată a arborelui vieții. Într-un cadru triunghiular, mărginit de o bordură în relief ce formează două volute la bază, este reprezentat un copac avînd patru perechi de ramuri, terminat în vîrf cu un oval (de fapt două ramuri care se întîlnesc), totul în relief.

Exemplare asemănătoare au apărut la Constanța — în descoperirile de la Lentiaron⁶, la Mangalia⁷, la Ulmetum⁸, la Dinogetia⁹ și la Lipnița¹⁰ — toate datate în sec. VI d.Ch. La Atena¹¹ apare un arbore asemănător, însă pe discul unui opaiț considerat imitație nord-africană din

³ Tehnică importată din Orient încă din sec. II a.Ch., utilizată o perioadă în paralel cu tehnica modelării la roată pînă cînd ajunge aproape exclusivă, cf. M.L. Bernhard, *op. cit.*, p. 391.

⁴ Z. Covacef în *Materiale și cercetări arheologice*, 13, Oradea, 1979, p. 175—179; Eadem, în *Pontica*, 13, Constanța, 1980, p. 254—274; Radu Florescu, Z. Covacef în *Pontica*, 21—22, 1988—1989, p. 187—196.

⁵ Cf. C. Ionomu, *op. cit.*, tipul XXXIII, p. 28—30, p. 147—150.

⁶ C. Ionomu, *op. cit.*, nr. 764—765, p. 147, fig. 179—180.

⁷ *Idem*, nr. 773, p. 149, fig. 184.

⁸ V. Pârvan, în *ARMSI*, 36, 1913—1914, pl. XXIX, fig. 2/3.

⁹ I. Barnea, în *DID*, 2, 1968, p. 540, fig. 51/b.

¹⁰ C. Ionomu, *op. cit.*, nr. 776, p. 149, fig. 187, cu diferența că acestuia îi lipsește ovalul din vîrf.

¹¹ J. Perlzweig, *op. cit.*, nr. 2425, pl. 39, cu observația că sub ultimele crengi nu sînt realizate volute ci două cercuri în relief.

sec. V d.Ch. Și tot pe disc îl regăsim pe un opaiț tomitan, import nord-african, datat de asemeni în sec. V d.Ch.¹²

2. A doua variantă — un exemplar (fig. 1/4) —, derivă din prima. Arborele este realizat în relief într-un triunghi plat. În locul volutei de la bază și al ovalului din vîrf a fost realizat cîte un cerc în fiecare colț, creînd iluzia că ramurile converg către acestea.

Nu am găsit analogii la această variantă.

3. A treia variantă — deasemeni un singur exemplar (fig. 1/5) — este o prezentare schematică a arborelui vieții, care păstrează din prima variantă bordura reliefată și volutele din colțurile bazei.

Nu am găsit analogii nici pentru această variantă.

4. Varianta a patra cuprinde o ansă trilobată, decorată deasemeni cu un arbore schematizat, realizat în relief (fig. 1/6). În colțurile de la bază volutele s-au transformat căpătînd forma unui cerc independent spre care converg o serie de semicercuri, iar în vîrfurile ovalului se transformă în romb. Și aceasta constituie o derivare din prima variantă

Analogii la *Dinogetia*¹³ și *Tropaeum Traiani*¹⁴.

II. *Decor geometric*. Pentru acest tip nu am găsit decît un exemplar (fig. 1/7). Pe ansa de formă triunghiulară este realizat un decor constînd din semicercuri concentrice spre bază, unde apare un oval culcat, tangente la o altă serie de semicercuri orientate spre vîrf.

Nu am găsit analogii.

III. *Tipul decorat cu semnul crucii*. Cele cinci anse de opaițe pe care le-am luat în discuție oferă trei variante ale decorului.

1. O primă variantă — ilustrată de două piese (fig. 1/8, 9), este oferită de toarta trilobată al cărei decor constă dintr-o cruce cu brațele egale, în relief, înscrisă într-un triunghi. În cele trei colțuri ale ansei a fost realizat cîte un cerc; baza triunghiului este marcată de o bandă de linii în relief.

Analogii pentru acest tip de ansă nu am găsit, însă triunghiul cu cruce înscrisă îl regăsim la o toartă antropomorfă provenind de la *Tropaeum Traiani*, unde constituie boneta personajului¹⁵.

2. A doua variantă, pentru care avem din nou doar un exemplar (fig. 1/10), constă dintr-o ansă trilobată, cu bordură în relief terminată

¹² Gh. Papuc, *Opaite de import la Tomis*, în *Pontica*, 9, 1976, nr. 7, p. 203—204, fig. 4/1.

¹³ I. Barnea, în *SCIV*, 20, 1969, 2, p. 263, fig. 10/4 — unde este datat în sec. VI.

¹⁴ Ioana Bogdan Cătănicu, Alexandru Barnea, *op. cit.*, p. 192, fig. 173, cu mențiunea că autorii subliniază că formele ceramice și alte descoperiri mărunte, de pe nivelul pe care a apărut opaițul, împing datarea acestuia în prima jumătate a sec. VII d.Ch. (p. 226).

Idem, *op. cit.*, p. 188, fig. 164.

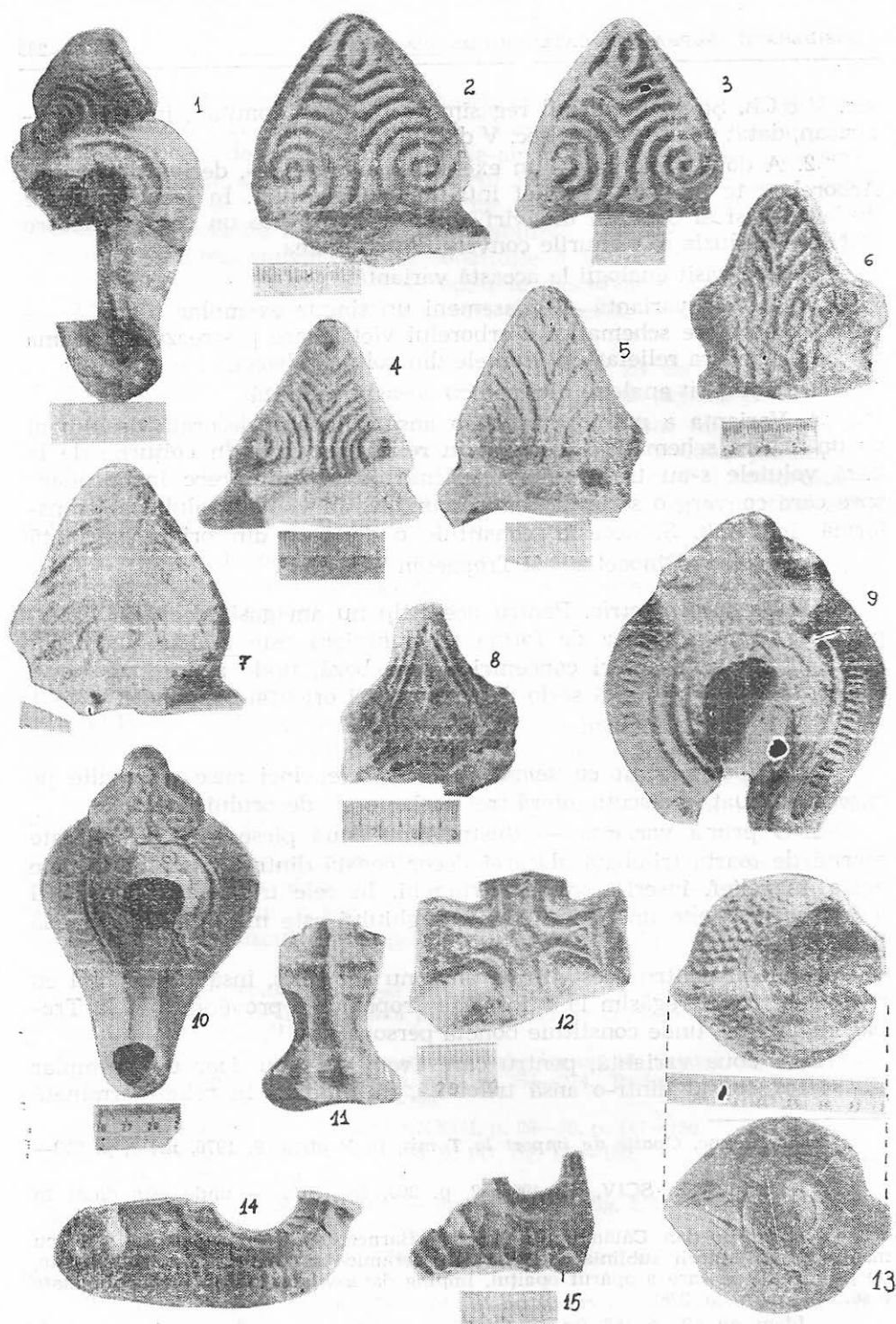

Fig. 1

la bază prin volute; pentru echilibru, în colțul superior a fost realizat un cerc. În interiorul acestui cadru apare în relief o cruce bizantină, ale cărei brațe inegale sînt lățite la capete. Între brațele crucii cite o petală lunguiată, deasemeni în relief, dispuse sub forma unui X, imaginea sugerînd o christogramă.

Tipul acesta de cruce îl regăsim pe toarta unui opaiț din Tomis ¹⁶, datat în sec. VI d.Ch. Christograma însă apare pe discul unui opaiț de import, descoperit tot la Tomis ¹⁷, datat deasemeni în sec. VI d.Ch., precum și pe o serie de monumente creștine, dateate în sec. V—VI d.Ch. ¹⁸

3. A treia variantă cuprinde ansele de opaiț cruciforme și se prezintă în două subvariante.

a) Ansă cruciformă (fig. 1/11) decorată cu o cruce în relief, lățită la bază pînă în dreptul a două ove reliefate puternic.

Opaiț cu ansă cruciformă decorat cu o cruce în relief a fost descoperit la Tomis ¹⁹. Trei opaițe de la Yassi Ada au, pe ansa cruciformă, cite o cruce dublu reliefată ²⁰.

b) Ansă în formă de cruce bizantină, cu brațele egale, lățite la capete (fig. 1/12). La capete și în centru, crucea este decorată cu cite un cerc în relief, sugerînd pietrele prețioase montate pe cruciulițele pandantiv ²¹.

Un opaiț cu o toartă identică, inclusiv decorul, provine din Tomis ²². Anse cruciforme au fost descoperite însă în mai multe centre, pe nivele

¹⁶ I. Barnea, în RIR, 14, fasc. 2, 1944, p. 174—175, fig. 4—5.

¹⁷ Gh. Papuc, *op. cit.*, p. 203, nr. 2, fig. 2. Tot din Tomis provine o lampă creștină din bronz în formă de pește care are figurată pe o latură monograma lui Christos, lampă datată în sec. V—VI (I. Barnea, *Arta creștină în România*, 1, București, 1979, p. 230—231, pl. 97/3), monogramă ce apare și pe discul unui alt opaiț tomitan, ceramic, datat în sec. V (Idem, *op. cit.*, p. 246—247, pl. 105/1) și al unui descoperit la Dinogetia, datat în sec. IV—V (idem, *op. cit.*, p. 250—251).

¹⁸ Astfel o stelă funerară tomitană este decorată cu monograma lui Christos contopită cu crucea monogramatică, înscrise într-o coroană (I. Barnea, *op. cit.*, p. 64—65, pl. 14, o datează în sec. V—VI, în timp ce Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 59—60, nr. 24, propune sec. IV). Monograma lui Christos apare și pe alte monumente tomitane: capitele-impotă (I. Barnea, *op. cit.*, p. 188—189, pl. 76, p. 192—193, pl. 78), pe stele funerare (Em. Popescu, *op. cit.*, p. 65—66, nr. 30 — sec. IV—V, p. 66—67, nr. 31 — sec. V—VI), pe discul de argint aurit al episcopului Paternus — datat 491—518 (Em. Popescu, *op. cit.*, p. 97—99, nr. 64; I. Barnea, *op. cit.*, p. 224—225, pl. 94 a).

¹⁹ Inedit.

²⁰ Karen D. Vitelli, *op. cit.*, p. 197, nr. L 15, L 16, L 17, considerate ca aparținînd unui „tip Balcanic“ importat din zona Mării Negre, databil în sec. VI și chiar VII d. Ch.

²¹ De exemplu cruciulițele din tezaurul de la Histria, datat în sec. VI (I. Barnea, *op. cit.*, p. 228—229, pl. 96).

²² C. Ionomu, *op. cit.*, p. 148, nr. 770, fig. 58.

de sec. V—VI d.Ch. : la Tomis²³, la Tropaeum Traiani²⁴, la Sucidava²⁵, la Axiopolis²⁶, în Tracia²⁷.

IV. *Anse antropomorfe*. Cele șapte piese descoperite în această campanie, se grupează în trei variante.

1. O primă variantă a acestui tip, prezintă piese rezultate dintr-un tipar îndelung folosit (fig. 2/1, 2) și greu descifrabil. Din figură sînt evidenți ochii mari, rotunzi, părul tuns scurt, drept pe frunte ; pe cap poartă un acoperămint de formă triunghiulară. Pentru pieptănătură și acoperămint o bună analogie la Tropaeum Traiani²⁸. La cel de al doilea exemplar pe care-l avem se văd doar ochii, iar acoperămintul dă ansei o formă oarecum trilobată. Pentru modul de realizare al ochilor se găsesc analogii pe astfel de anse descoperite la Ulmetum²⁹.

2. A doua variantă a anselor antropomorfe prezintă o figură rotundă, plină, cu frunte mică, ochii alungiți, pomeți proeminenți. Au fost descoperite trei opaițe cu o astfel de ansă (fig. 2/3, 10). Asemănarea cu o lună plină a figurii, îi conferă un caracter profund simbolic (Fig. 2/4, 5).

Opaițe cu anse aparținînd acestei variante au mai apărut la Capidava³⁰ și la Ulmetum³¹ unde au fost socotite a reprezenta măști de teatru.

3. A treia variantă se prezintă, aparent, ca o ansă simplă. La o cercetare atentă observăm însă că păstrează forma unui cap uman (fig. 2/6, 7, 8), motiv pentru care le considerăm degenerări ale unui tip antropomorf. Tiparele, după o utilizare îndelungată n-au mai redat chipul uman și, probabil, și-au pierdut și semnificația inițială.

În afară de Capidava, de unde mai avem o serie de exemplare³², găsim bune analogii la Ulmetum³³.

Opaițe cu anse antropomorfe — sau doar anse —, realizate în tipare care reproduc diferite chipuri au fost descoperite în numeroase centre, care nu depășesc însă zona traco-moesică : la Tomi³⁴, Tropaeum

²³ I. Barnea, în RIR, 14, fasc. 2, p. 173—174, nr. 2—3 ; p. 175, nr. 5, fig. 5 ; C. Ionomu, *op. cit.*, p. 146, nr. 758, fig. 57.

²⁴ Ioana Bogdan Cătănicu, Alexandru Barnea, *op. cit.*, p. 188, fig. 163 și 164 ; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, București, 1918, fig. 80.

²⁵ D. Tudor, în Dacia, 7—8, p. 381, nr. 3 ; idem, în Dacia, 11—12, 1945—1947, p. 168, nr. 7, fig. 20/5 (opaiț datat în sec. IV—VI).

²⁶ I. Barnea, *op. cit.*, p. 175.

²⁷ M. L. Bernhard, *op. cit.*, p. 332, nr. 340, pl. XCVI.

²⁸ Ioana Bogdan Cătănicu, Alexandru Barnea, *op. cit.*, p. 188, fig. 164.

²⁹ V. Pârvan, în ARMSI, 36, 1913—1914, pl. XXXI, fig. 1/20.

³⁰ Descoperiri din sectorul III, inedite.

³¹ V. Pârvan, *op. cit.*, pl. XXX, fig. 1/3.

³² Inedite.

³³ V. Pârvan, *op. cit.*, pl. XXX, fig. 212.

³⁴ C. Ionomu, *op. cit.*, p. 148, nr. 768, fig. 182 ; nr. 771, fig. 59.

Traiani³⁵, Oltina³⁶, Dunăreni³⁷, ori din centre neprecizate din Tracia³⁸; acestea oferă însă alte variante ale tipului.

V. *Tipul de anse zoomorfe*. Singurul exemplar pe care-l avem pînă acum prezintă o variantă degenerată, și slab conservată, dintr-un tipar ce reproducea un cap de berbec (fig. 2/9).

Un opaiț cu apucătoarea în forma unui cap de berbec a fost descoperit în săpăturile de la Lentiaron, Tomis³⁹; de asemenea, ansa unui opaiț de producție tracică⁴⁰ are forma unui cap de berbec foarte bine conturat, în timp ce la Ulmetum⁴¹ și Tropaeum Traiani⁴² s-au găsit opaițe cu anse reprezentînd, schematizat, un cap de taur.

În această tipologie — bazată pe tiparul ansei — nu se încadrează opaițul pe care-l prezentăm în continuare și pe care îl aducem în discuție deoarece se leagă din punct de vedere al simbolisticii de precedentele.

Lucrat din pastă cărămie, cu angonă brună, friabilă, opaițul se păstrează fragmentar (îi lipsește discul și ciocul). Corpul opaițului este rotund, discul mărginit cu un brîu dublu în relief, bordura decorată cu granule mici compacte, iar toarta este lamelară, canelată, fără orificiu. (Fig. 1/13).

Baza inelară este redată prin două cercuri concentrice, incizate, între care s-au realizat patru cercuri mici dispuse în cruce. Pe fund are drept marcă o *planta pedis*. Spațiul din afara bazei comportă și alte semne, incizate sau în relief, legate de simbolistica creștină. Astfel, spre toartă sînt realizate linii dispuse în triunghiuri suprapuse, iar spre cioc cinci cerceulețe cu câte o granulă în mijloc, dispuse în formă de cruce. De o parte și de alta a bazei sînt incizate două litere Φ și ϵ care pot fi întregite: $\Phi[\omega\varsigma] \approx [\omega\eta]$; asupra semnificației inscripției vom reveni.

Pentru forma și decorul opaițului sînt numeroase analogii chiar în spațiul Dobrogei antice, la Tomis⁴³, Callatis⁴⁴, Ulmetum⁴⁵, Dinogetia⁴⁶ etc. La Athenian Agora acest tip de opaițe au fost considerate importuri⁴⁷. Descoperirea lor în numeroase așezări dobrogene, între care și

³⁵ C. Iconomu, *op. cit.*, p. 149, nr. 775, fig. 186; Ioana Bogdan Cătănicu, Alexandru Barnea, *op. cit.*, p. 188, fig. 164, 9(5) și 9(6).

³⁶ M. Irîmia, în Pontice, I, Constanța, 1968, p. 400, fig. 183 — sec. VI.

³⁷ C. Iconomu, *op. cit.*, p. 149, nr. 778.

³⁸ M. L. Bernhard, *op. cit.*, p. 332, nr. 339, pl. XCV (identică cu ansa tomitană nr. 771, cf. *supra*, n. 34) și nr. 341, pl. XCVII — datate în sec. IV-V d. Ch.

³⁹ C. Iconomu, *op. cit.*, p. 147, nr. 766, fig. 181.

⁴⁰ M. L. Bernhard, *op. cit.*, p. 332, nr. 338, pl. XCV.

⁴¹ V. Părvan, în ARMSI, 37, 1914—1915, p. 284, nr. 2, pl. VI, fig. 3.

⁴² Ioana Bogdan Cătănicu, Alexandru Barnea, *op. cit.*, p. 192, fig. 173.

⁴³ C. Iconomu, *op. cit.*, tipul XXVIII, nr. 698 (sec. V), nr. 700, 703—713 (sec. V-VI).

⁴⁴ C. Iconomu, *op. cit.*, tipul XXVIII, nr. 699 (sec. V-VI); C. Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București, 1980, p. 30 (sec. IV-V).

⁴⁵ V. Părvan, în ARMSI, 36 — consideră lămpile de proveniență locală.

⁴⁶ I. Barnea, în Dacia, NS, 10, 1966, p. 253, fig. 123 (sec. VI).

⁴⁷ J. Perlzweigh, *op. cit.*, le consideră fie Cistern sec. I-II d. Ch., fie sec. V (p. 101), fie lămpi atice de sec. III-IV (p. 106).

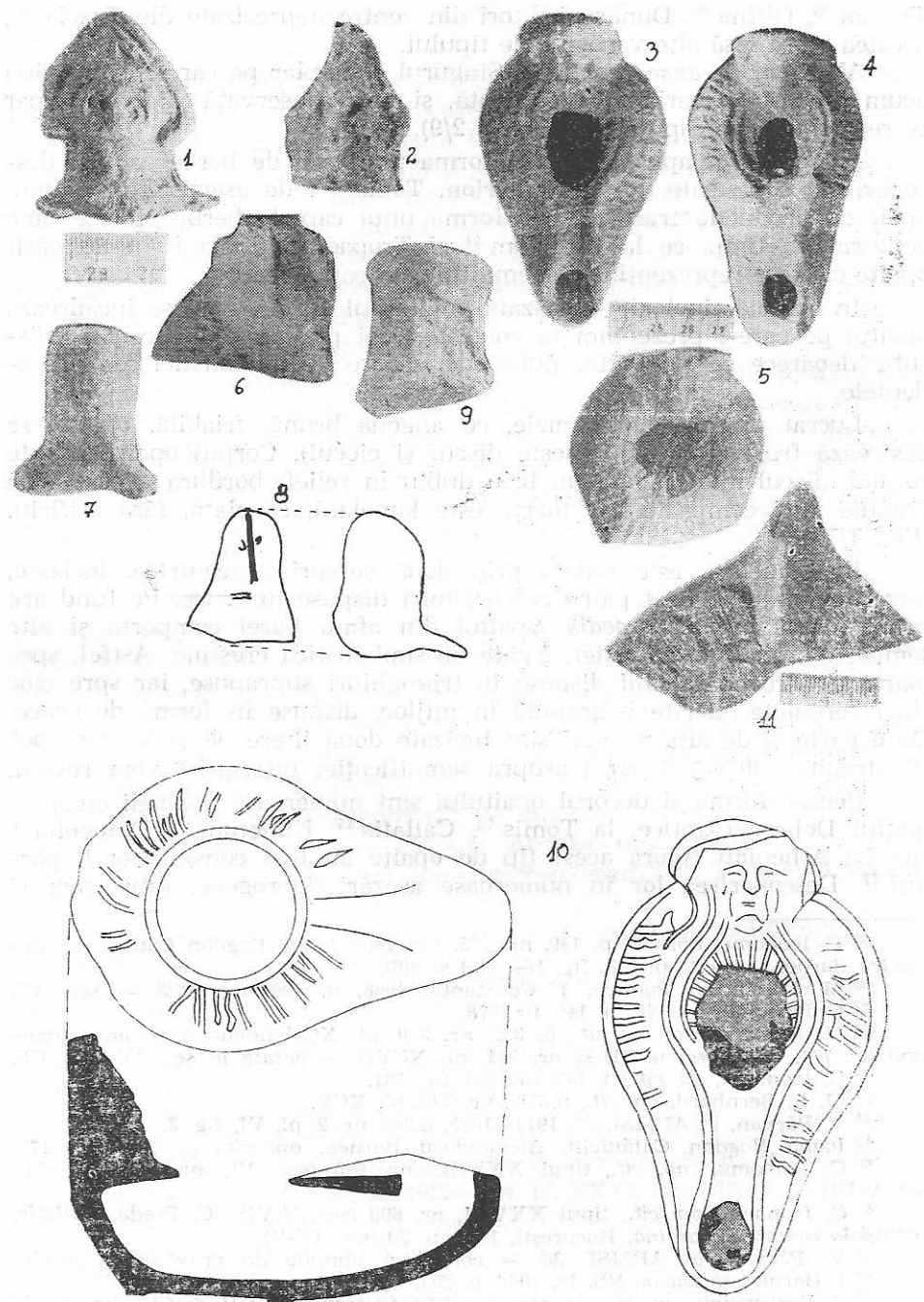

Fig. 2

Capidava — unde nu este singurul exemplar⁴⁸ —, materialul din care sînt lucrate, ne determină să le considerăm producții locale.

Semnificația religioasă pe care i-o conferă inscripția — dar și decorul de pe corp —, nu este un caz singular. Opațiile creștine — și ne referim la cele care poartă un simbol creștin⁴⁹ —, sînt numeroase chiar la Capidava. În afara celor care au ansa cruciformă, sau cele care poartă semnul crucii pe ansă, au fost descoperite opaițe care au același simbol pe canalul de pe rostrum (fig. 1/14), precum și opaițe a căror bordură este decorată cu o cruce înscrisă într-un cerc flancat de ramuri (fig. 1/15). Opație decorată cu semnul crucii înscris în cerc au fost descoperite atît în Dobrogea — la Tomis⁵⁰, Sucidava (Izvoarele)⁵¹ —, cît și în Dacia — la Merchășa⁵², Sucidava (Celei)⁵³ etc.

Două dintre piesele tomitane aparțin unui tip nord-african⁵⁴, ale cărui tipare au avut o largă circulație în Imperiu. Dar nu numai tiparele au circulat; lămpile de import au fost descoperite atît în capitala Pontului Sîng⁵⁵, cît și în numeroase centre din interiorul provinciei. Astfel, tot din sectorul V al cetății Capidava provine un opaiț, fragmentar, care impresionează prin finețea materialului și a execuției, evidentă în realizarea decorului de pe bordură constînd dintr-un șir de ferigi stilizate⁵⁶ (fig. 2/11).

Ornamentul de la simbol la decor

Deoarece, pe de o parte, pînă acum s-au publicat mai mult opaițele care au fost descoperite întregi (ori fragmente sugestive ale acestora), insistîndu-se pe formă și model, și pe de altă parte noi am descoperit la Capidava numeroase anse de opaițe decorate sugestiv, am considerat că prezentarea lor prin prisma decorului poate furniza informații importante.

Pornind de la două premize, prima că opaițele erau obiecte de maximă utilitate, ele fiind de neînlocuit atît pentru viața de pe pămînt cît și pentru cea de dincolo de mormînt, și a doua, de natură psihologică reflectată de faptul că fiecare se înconjoară de obiecte ce semnifică ceva pentru el, putem afirma că ornamentele de pe opaițe fac parte din universul spiritual al oamenilor epocii respective

⁴⁸ Descoperiri atît din sectorul V cît și din celelalte sectoare — inedite.

⁴⁹ După cum observa M. L. Bernhard, *op. cit.*, p. 403 : „Considerăm mai just să păstrăm termenul de *lămpi creștine* exclusiv pentru obiectele care poartă simboluri creștine...”

⁵⁰ C. Ionomu, *op. cit.*, nr. 715, fig. 51, nr. 716 (sec. V) ; nr. 733, fig. 55, nr. 734, nr. 753 (sec. V-VI) ; I. Barnea, *Artă creștină...*, p. 248—249, pl. 106/2 (sec. VI).

⁵¹ V. Culică, în Pontice, 2, Constanța, 1969, p. 364, fig. 1/1 și 2, p. 365, nr. 2 (sec. V-VI).

⁵² M. Macrea, în Dacia, 11—12, 1945—1947, p. 294 (sec. IV) ; D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismatice*, București, 1966, p. 153.

⁵³ D. Tudor, în Materiale, 1, 1957, p. 712, fig. 12/e (sec. IV-V).

⁵⁴ C. Ionomu, *op. cit.*, nr. 715 și nr. 716.

⁵⁵ Gh. Papuc, *op. cit.*, p. 201—205.

⁵⁶ Decor asemănător pe o lamă de import tomitană cf. Gh. Papuc, *loc. cit.* și fig. 3/2.

Apariția simbolului crucii pe opaițe este concomitentă cu expansiunea creștinismului, primele lămpi cu simboluri creștine fiind utilizate în practicarea cultului. Utilizarea semnelor crucii, în diverse modalități de prezentare, este clară și va deveni larg răspândit atunci când cultul devine oficial și liber.

Celelalte simboluri: fitomorfe, antropomorfe, zoomorfe, au căpătat deasemeni valențe creștine, cu referire la copacul vieții (sau al păcatului), figuri de apostoli sau prooroci, precum și animale legate de acest cult și în primul rând ovine.

Simboluri ale vieții și ale regenerării, reprezentările fitomorfe pot fi asociate cultului creștin care, prin sfera lui filosofică largă a folosit o întreagă gamă de simboluri. Prin dogma trinității au fost admise simboluri dintre cele mai variate. Deoarece existența Dumnezeu-Tată este indiscutabilă, vechile semne sacre — cercul și triunghiul — au fost păstrate. Nașterea Fiului și viața lui terestră au antrenat și alte simboluri, dintre cele mai variate: smochin, pește, miel, inger păzitor etc.; Duhul Sfânt fiind ilustrat printr-un porumbel.

Un alt argument al variantei simbolistici creștine ni-l oferă inscripția $\Phi[\omega\varsigma]\pi[\omega\eta]$, doi termeni de bază ai noii credințe. Inscripția apare pentru aceeași perioadă pe monumente funerare de la Callatis⁵⁷ și Tomis⁵⁸, conferindu-i-se însă și un rol apotropaic⁵⁹.

Cele mai multe dintre ansele de opaițe pe care le-am prezentat pot fi considerate obiecte de cult, simbolistica pe care o poartă fiind foarte clară.

Odată cu scurgerea timpului și mai ales după o îndelungată folosire a tiparelor, pentru fabricarea în serie a opaițelor, simbolurile se deformează, se depărtează de original devenind un simplu decor. În acest context putem considera că ansele de opaițe pot servi ca element de datare.

Prin ornamentul pe care-l poartă, torțile pot atesta fluxul unor curente spirituale, cu atât mai mult cu cât majoritatea sînt produse locale.

Analogiile găsite în alte provincii ale Imperiului vin să argumenteze încă odată ancorarea puternică a Dobrogei antice la lumea romană. Totuși elementul de originalitate al Dobrogei nu lipsește, și ne referim la predilecția pentru decorul fitomorf. Pentru teritoriul capidavens se remarcă deasemeni ansele antropomorfe cu imaginea Lunii umanizate. Toate acestea evidențiază existența unor tipare cu o largă circulație locală.

⁵⁷ Em. Popescu, *op. cit.*, p. 136—137, nr. 91; p. 140—141, nr. 94; I. Barnea, *Arta creștină...*, p. 102—105, pl. 33 și 34¹ a.

⁵⁸ Em. Popescu, *op. cit.*, p. 85—86, nr. 49—50.

⁵⁹ I. Barnea, în *StTeol*, 6, 1954, p. 68—96; idem, în *Dacia*, NS, 1, 1957, p. 272; idem, în *StTeol*, 17, 1965.

CONSIDÉRATIONS SUR UNE CATÉGORIE DE LAMPES
DÉCOUVERTES DANS LE Ve SECTEUR DE LA CITÉ
CAPIDAVA

résumé

Les recherches effectuées dans le Ve secteur de la cité Capidava, ont mis au jour de nombreuses lampes, espèce de matériels d'utilisation maximale et d'une large circulation.

Parmi les lampes découvertes — entières ou fragmentaires — on a pris en discussion et on a analysé 22 pièces, suggestives par la forme et le décor des anses qui justifient leur encadrement dans une catégorie spéciale.

Dans le lot examiné, on a mis en évidence cinq types d'anses, les unes ayant aussi des variantes : le type phytomorphe (pour lequel on a trouvé quatre variantes) ; le type anthropomorphe (à trois variantes) ; le type orné avec le signe de la croix (à deux variantes) ; le type zoomorphe et le type géométrique, chacun à une seule forme. Les lampes ont été datées aux Ve—VIe s.apr. J.-C. et on les apprécie comme des produits indigènes. Les analogues les plus nombreuses pour cette catégorie de lampes ont été trouvées lors des découvertes de la Dobroudja romaine de l'époque tardive.